



آیا امکان ارتکاب جرم علیه تمامیت جسمانی از طریق انتقال ویروس کرونا وجود دارد؟

س از شیوع ویروس کرونا در جهان و کشورما سوالات و مباحث مختلفی در ارتباط با این موضوع مطرح شد که همه آنها موجب شدند تا کارشناسان حوزه ها به منابع خود رجوع کرده و بررسی کنند که آیا آن منابع پاسخگوی این سوالات هستند یا خیر؟

پس از شیوع ویروس کرونا در جهان و کشورما سوالات و مباحث مختلفی در ارتباط با این موضوع مطرح شد که همه آنها موجب شدند تا کارشناسان حوزه ها به منابع خود رجوع کرده و بررسی کنند که آیا آن منابع پاسخگوی این سوالات هستند یا خیر؟ یکی از موضوعاتی که در ابتدای شیوع این بیماری در محافل حقوقی مطرح شد، این بود؛ هنگامی که فردی مبتلا به این ویروس بوده و دانسته یا ندانسته به علت بی توجهی به توصیه های بهداشتی، سبب انتقال به شخص دیگر و یا احیاناً فوت او شود، آیا دارای مسئولیتی از لحاظ کیفری خواهد بود یا خیر؟

به گزارش «تابناک» همین موضوع محور بحث نشست آنلاین انجمن حقوق شناسی ایران با دکتر منصور رحمدل حقوقدان و عضو هیئت علمی دانشگاه و وکیل دادگستری قرار گرفت. دکتر رحمدل با بیان اینکه باید ابتدائاً یک توضیح کلی راجع به جرایم علیه تمامیت جسمانی و کلیاتی در رابطه با انتقال ویروس کرونا وجود دارد گفت: «تقسیم بندی جرایم علیه تمامیت جسمانی در درجه اول به قتل و صدمات بدنی است. در درجه دوم قانونگذار در نظام حقوقی ما چهار نوع قتل را پیش بینی کرده است: ۱- عمد ۲- شبه عمد ۳- خطای محض ۴- غیر عمد. اگر بخواهیم در چارچوب کلی ماده ۲۹۰ در مورد قتل عمد صحبت کنیم سه شق را قانونگذار پیش بینی کرده است»

وی در ادامه افزود: «شق اول: شخص به قصد کشتن دیگری، ویروس کرونا را وارد بدن او کند که هم سوء نیت عام و هم سوء نیت خاص وجود دارد. تردیدی نیست که اگر عمل شخص منتهی به قتل شود، شخص قاتل عمد است. در حالت دوم این بحث می تواند مطرح شود که آیا قتل در حکم عمد یا انجام عمل نوعاً کشنده از طریق وارد کردن ویروس کرونا به بدن اشخاص امکان پذیر است یا خیر؟ دو حالت را می توان در نظر گرفت:

براساس یافته های علمی تاکنون این طور بیان کردند که این ویروس نوعاً کشنده نیست و به این معنا نیست که این ویروس وارد بدن هر شخصی شود آن فرد کشته شود و خیلی از افراد هم درمان می شوند. آنچنان که آمار رسمی اعلام شده از طرف مراکز علمی کشور ما نشان می دهد که تعداد افراد متوفی به نسبت تعداد بهبود یافتگان بسیار پایین تر است. بنابراین، این ویروس نوعاً کشنده نیست. به این اعتبار اگر کسی ویروسی را به بدن شخصی عمدتاً وارد کند، بدون اینکه قصد کشتن چنین شخصی را داشته باشد و آن شخص بیماری زمینه ای هم نداشته باشد و اگر هم داشته باشد مرتکب عالم به وجود چنین بیماری زمینه ای در وجود شخص نبوده است عمل قتل شبه عمد خواهد بود.

حالت دوم اگر تعداد ویروس هایی که وارد بدن شخص می کند به نسبت زیاد باشد در واقع وارد بدن هر شخصی فارغ از خصوصیات جسمانی و بیماری های زمینه ای ویا عدم وجود همچنین بیماری در بدن شخص منتهی به قتل شود در واقع باید گفت که چنین شخصی قصد کشتن داشته است، یعنی به دلالت التزامی بگوئیم که چنین شخصی که میزان عمده ای ویروس وارد بدن دیگری می کند قاتل عمد شناخته می شود و مشمول بند "الف" ماده ۲۹۰ خواهد بود. مگر اینکه فرضی را در نظر بگیریم که شخص نه به قصد کشتن به تعبیر غلطی که قانونگذار در بند "ب" ماده ۲۹۰ آورده است، بلکه به این منظور که بداند میزان مقاومت بدنی شخص مخاطب نسبت به ویروس وارد شده به بدن او چقدر است، باعث فوت او شود، این حالت را شاید بتوان مشمول بند ب. ماده ۲۹۰ تلقی کرد و شخص را در واقع به اعتبار انجام دادن عمل نوعاً کشنده قاتل در حکم عمد شناخت.

فرض سوم این است که شخص می داند که مخاطب بیماری زمینه ای دارد، چون حسب اعلام مقامات علمی کشور این ویروس در مورد اشخاصی که بیماری زمینه ای دارند نوعاً کشنده است. به اعتبار وضعیت مخاطب می تواند نوعاً کشنده باشد. پس اگر شخصی با علم به وجود بیماری زمینه ای در بدن دیگری ویروس را وارد بدن شخص کند، می توان گفت: مشمول بند "پ" ماده ۲۹۰ خواهد بود.

حالت چهارم در ارتباط با بند "ت" ماده ۲۹۰ می باشد که گفته است: «هرگاه مرتکب قصد ایراد جنایت واقع شده یا نظیر آن را داشته باشد، بدون آنکه فرد یا جمع معینی مقصود وی باشد، و در عمل نیز جنایت مقصود یا نظیر آن، واقع شود، مانند اینکه در اماکن عمومی بمب گذاری کند.»

رحمدل در ادامه تصریح کرد: «در اینجا قانونگذار مثالی که در رابطه با بمب گذاری مطرح کرده به قید تمثیل است به قید حصر نیست. در واقع می توانیم از این حکم کلی بند "ت" ماده ۲۹۰ استفاده کنیم و بگوییم اشخاصی که ویروس را در یک محل قرار می دهند که محل ابتلای عمومی می تواند باشد، به اعتبار تماس جسمانی با سطوح آلوده و هدف شخص هم از قراردادن ویروس این بوده که اشخاصی که با آن سطوح آلوده تماس پیدا می کنند مبتلا شوند و بمیرند، در این صورت هم می شود عمل را مشمول ماده ۲۹۰ قرارداد و قتل عمدی تلقی کرد. فرض پنجم اینکه آیا قتل می تواند خطای محض باشد؟ بله می توان در نظر گرفت. در مواردی که شخص با رعایت جمیع جوانب احتیاط و رعایت نکات بهداشتی رفتار می کند. علی رغم این احتیاطاتی که به عمل می آورد، ویروس از طریق ایشان به بدن دیگری انتقال پیدا می کند و باعث فوت می شود. در اینجا باید این قتل را خطئی محض تلقی کنیم و دیه را طبیعتاً با توجه به مقررات قانون مجازات اسلامی بر عهده عاقله مستقر بدانیم.»

این وکیل دادگستری با بیان اینکه فرض دیگر در رابطه با قتل غیر عمدی است که آیا می شود قتل غیر عمدی را تصور کرد؟ گفت: «بله می شود. به طور مثال فرض کنید شخصی در صفی ایستاده است و عطسه اش می گیرد. به صورت ناخودآگاه عطسه کرده و ذرات پراکنده شده از طریق عطسه به دیگران منتقل شده و ویروس موجود در عطسه به دیگران سرایت می کند در نهایت موجب فوت آن ها می شود. در اینجا به واقع به واسطه تقصیری که دارد و جلوی پراکنده شدن ذرات عطسه خود را نمیگیرد می توان گفت که مرتکب قتل غیر عمدی شده است. ممکن است ایراد شود به اینکه شخص جلوی عطسه را نمی تواند بگیرد. درست است که نمی توان جلوی عطسه را گرفت، ولی به محض اینکه شخص عطسه اش می گیرد، می تواند از محل دور شود و در جای دورتری عطسه کند که ویروس های موجود در عطسه به دیگران سرایت نکند.»

در ادامه این جلسه وی در پاسخ به سوال «در صورت انتقال ویروس از شخصی به شخص دیگری امکان اثبات انتقال وجود دارد؟» گفت: «درمباحث حقوقی بین عالم ثبوت و اثبات قائل به تفصیل می شویم. بحث هایی که در حقوق کیفری اختصاصی یا عمومی مطرح می کنیم نوعاً ناظر به عالم ثبوت است. سؤالی که مطرح شده است در واقع ناظر به عالم اثبات و آیین دادرسی کیفری است. مشکل اثبات را نه تنها در مورد انتقال ویروس کرونا بلکه در مورد هر نوع عمل موجب آسیب و صدمه به دیگری می توانیم تصور کنیم. در فرضی که شخصی به دور از چشم دیگران، بدون حضور اشخاصی در محل، به دور از دوربین یا هر طریق اثباتی دیگری مرتکب جرمی به خصوص قتل می شود، چگونه اثبات می کنیم؟ در مورد ویروس هم این مشکلات وجود خواهد داشت. مگر اینکه شخص آدرس هایی دهد که به واسطه معاشرت با فلانی ویروس از بدن این شخص به بدن او انتقال پیدا کرده است.»

رحمدل درباره سؤالی که این روزها زیاد مطرح می شود مبنی بر اینکه اگر شخص با اعتماد به کیفیت مواد ضد عفونی کننده که ممکن است از کیفیت پایینی برخوردار باشد استفاده نماید ولی متأسفانه مبتلا به ویروس شود: «در اینجا باید بین حالاتی که شخص تولید کننده مواد ضد عفونی کننده عالم به قدرت انتقال این مواد هست یا نیست قائل به تفکیک شویم. اگر تولیدکننده می داند ماده ای که تحت عنوان ماده ضد عفونی کننده تهیه کرده و در اختیار مردم قرار داده است، باعث ویروس زدایی نمی شود و در تهیه چنین موادی عمد دارد و مردم را به نوعی فریب می دهد به این اعتبار که این ماده ویروس زداست در حالی که ویروس زدا نبوده است در نتیجه از باب تسبیب در انتقال ویروس قابل تعقیب خواهد بود. آنچنانکه روز های پیشین در فضای مجازی سرخ این موضوع به یک کارخانه ای وصل شد که گالن های پر از آب را به عنوان مواد ضد عفونی کننده و با قیمت های گزاف فروخته بوده. حال فرض کنید که مردم به اعتبار اینکه ماده ضد عفونی کننده است، از این ماده مصرف کرده و با تصور اینکه دست ویروس زدایی شده، غذا خورده باشند و نهایتاً مبتلا به ویروس شده اند.»

وی همچنین درباره فرضی که شخصی که آب دهان خود را عمدتاً به روی دیگری پرتاب کند برای دفاع یا برای تهاجم، آیا می توانیم این ویروس را به عنوان سلاح بشناسیم؟ خاطرنشان کرد: «ضرورتی نیست که در این فرض عمل فرد را به صورت سلاح تلقی کنیم. شخصی عملی انجام داده و در واقع این عمل باعث فوت دیگری شده است. اینکه آیا شخص قصد قتل داشته و این عمل را انجام داده نهایتاً منتهی به قتل شده، پس قتل عمد است. در قتل عمد به معنای اخص کلمه، که قانونگذار در بند "الف" ماده ۲۹۰ پیش بینی کرده است. وسیله هیچ تأثیری ندارد. آنچه مهم است قصد فعل و قصد نتیجه است. شما به هر طریقی از دیگری سلب حیات کنید عمل داخل در حکم بند "الف" ماده ۲۹۰ خواهد بود. اگر قصد قتل نداشته این بحث می تواند مطرح شود که آیا این عمل نوعاً کشنده است؟ و بحث کردیم که خیر نوعاً کشنده نیست. اگر نوعاً کشنده نیست قصد فعل داشته، آیا از بیماری زمینه ای مخاطبش مطلع بوده که انتقال این ویروس به بدن او می تواند نوعاً موجب فوت آن شخص شود؟ در اینجا مشمول بند "پ" ماده ۲۹۰ شود. به نظر بنده اصلاً ضرورتی ندارد از این بعد که سلاح محسوب می شود یا خیر به این مسئله نگاه کنیم. در فرض محاربه می توان این بحث را مطرح کرد. به طور مثال بگوییم کسی که ویروسی را در جامعه به وسیله ای مواد اسپری کننده به مردم انتقال دهد و فرار کند

آیا می توانیم او را به عنوان محارب تلقی کنیم؟ در آنجا هم نمی توانیم قطعاً محارب تلقی کنیم. چون آنچه که از لفظ سلاح متبادر به ذهن می شود مفهوم فیزیکی دارد و در رویه قضایی هم تا به حال ندیدم که کسی اینگونه حالت ها را سلاح تلقی کند. اگر به صورت گسترده ای این عمل صورت گرفته است، شاید بتوان داخل در حکم ماده ۲۸۶ قرارداد.

همچنین در ماده ۶۱۴ قانون مجازات اسلامی این بحث را داریم که: «هر کس عمداً به دیگری جرح یا ضربی وارد آورد که موجب نقصان یا شکستن یا از کار افتادن عضوی از اعضا یا منتهی به مرض دائمی یا فقدان یا نقص یکی از حواس یا منافع یا زوال عقل مجنی علیه گردد در مواردی که قصاص امکان نداشته باشد چنانچه اقدام وی موجب اخلال در نظم و صیانت و امنیت جامعه یا بیم تجری مرتکب یا دیگران گردد به دو تا پنج سال حبس محکوم خواهد شد و در صورت درخواست مجنی علیه مرتکب به پرداخت دیه نیز محکوم میشود.»

طبق این ماده اگر کسی این ویروس را وارد بدن دیگری نماید، فرض کنید که ریه آسیب جدی ببیند یا اختلال در بویایی، چشایی یا حس های دیگر به وجود بیاید. آیا می توان عمل این شخص را مشمول ماده ۶۱۴ قرار داد و بگوییم که مجازات شخص ۲ تا ۵ سال حبس خواهد بود؟ به نظر بنده این موضوع بعید خواهد بود، چون قانون گذار مشخصاً به ایراد ضرب و جرح اشاره می کند و این نحوه عمل ایراد ضرب و جرح تلقی نمی شود. از این جهت می شود گفت که قوانین فعلی ما از جهت پوشش دادن به اعمال مجرمانه ای که به واسطه این ویروس یا هر ویروسی مشابه این می تواند ارتکاب یابد در واقع خلأ قانونی داریم.»

رحمدل راجع به ورود ویروس کرونا به داخل کشور، اتهاماتی به برخی شرکت ها زده شده و مسئولیت هایی بر آن ها بار می شود تصریح کرد: «به طور مثال هواپیمایی ماهان علیرغم قطع پرواز کشور های دیگر، این شرکت هواپیمایی همچنان به پرواز هایش ادامه داد و یک دوره کنسل شد، زمانی بیان کردند که ما کمک های بشردوستانه انتقال میدادیم، در دوره دیگری عنوان کردند که ما دانشجو ها را انتقال می دادیم، نتیجه همه اعمال صرف نظر از انگیزه خیرخواهانه یا بدخواهانه مانند کسب پول که داشته باشند، انتقال ویروس به داخل کشور است. اولاً که پیش از اینکه این پرواز ها ادامه پیدا کند ویروس وارد کشور شده بود. بحث این است که آیا ادامه این پرواز ها یا قطع نشدن این پرواز ها در تشدید وضعیت مؤثر بوده یا خیر؟ واگر این شرکت که البته به طور مثال مطرح کردیم یا شرکت های مشابه، موجب گسترش و توزیع انتقال ویروس به داخل کشور شد، آیا می توانیم مسئولیت کیفری را برعهده شخص حقوقی بار کنیم؟

ثانیاً بعید می دانم هیچگونه ارتباط مستقیمی بین استمرار این پرواز ها و گسترش ویروس کرونا در داخل کشور بتوانیم برقرار کنیم. شما فرض کنید ویروس به این صورت که در کلیه نقاط کشور توسعه یافته است و گفته اند که هیچ خط سفیدی در کل کشور وجود ندارد و حتی تهران را وضعیت قرمز اعلام کردند، آیا به واسطه استمرار این پرواز ها بوده یا به واسطه عدم رعایت نکات ایمنی توسط مردم بوده، یا به واسطه عدم تمایل دولت به قرنطینه کردن مردم بوده یا هر دلیل دیگری وجود داشته است به نظر می رسد خیر اگر چنین فرضی مد نظر سؤال کننده باشد هیچ گونه مسئولیت کیفری را نمی توان متوجه این نوع شرکت ها کرد.»

این استاد دانشگاه درباره سوال اگر اثبات بشود که عدم قرنطینه شهر ها موجب شیوع این بیماری شده است، اشخاص اعم از حقیقی یا حقوقی اگر نسبت به این مسئله دخالت داشتند آیا مسئولیت دارند یا خیر؟ اظهار نمود: «مثلاً دولت می توانست قرنطینه اعلام کند و اشخاص را از خروج از خانه منع کند، ولی این کار را نکرد. باید دید آیا دولت توانایی این کار را داشت و اقدام نکرد یا ناتوان از این کار بوده است؟ زمانی که شهر ووهان چین را قرنطینه کردند به این اعتبار که هیچکس حق خروج از منزل را ندارد، مأمورانی را گماردند که در منزل آب و غذا تحویل مردم بدهند و به این ترتیب جلوی شیوع بیماری را گرفتند. اما آیا در کشور ما این امکان وجود دارد دولتی که با مشکلات اقتصادی مواجه است، با کمبود ها مواجه است، قطعاً امکان قرنطینه کردن را ندارد. اگر در فرض محال امکان قرنطینه کردن بود و انجام نشد بحث مسئولیت عمومی دولت در برابر شهروندان می تواند مطرح شود.»

مورد دیگری که در روز های اولیه کرونا در فضای مجازی مطرح شد و دیدیم که متأسفانه برخی اقدام به لیس زدن بقاع متبرکه کردند. رحمدل در پاسخ به اینکه آیا مسئولیتی نسبت به این افراد وجود دارد و اگر هست حکم این قضیه چه میتواند باشد؟ گفت: «در رابطه با این اشخاص به نظر می رسد علاوه بر بحث های حقوقی بحث های سیاسی در نحوه واکنش دولت نسبت به این جریانات مؤثر باشد. همانگونه که مستحضر هستید از همان ابتدا که بحث بستن حرم امام رضا مطرح شد، تولیت آستان قدس رضوی و تولیت حرم حضرت معصومه (س) با بسته شدن حرم مخالفت کرده و حتی این بحث را مطرح نمودند که فلزاتی که برای پوشش این ضریح مورد استفاده قرار گرفته، ضد ویروس است و این مکان دار الشفا می باشد. بعداً با توجه به تصمیمی که از طرف مرکز گرفته شد عقب نشینی نموده و حرم بسته شد. ولی علی رغم بسته شدن حرم توسط حکومت عده ای درب های حرم را شکستند و این طور عنوان کردند که ما از حرم خارج

نمی شویم و اقدام به لیسیدن ضریح های متبرکه و اعمالی از این قبیل کردند. این ها در فضای مجازی به قشری افراط گرا در فقه شیعه منتسب شدند که در تقابل رسمی با حکومت قرار دارند. به نظر می رسد مداخله و مقابله ای که با این اشخاص صورت گرفت و دستگیر شدند به اعتبار این بوده که آن ها وابسته به جریان خاص مذهبی بودند که نوعاً تعابیر و تفاسیر متفاوتی از قرائت رسمی از فقه شیعه دارند. اما اگر بخواهیم فارغ از بحث های مذهبی و سیاسی به این مسئله نگاه کنیم بحث این است که آیا عمل از نظر کیفری قابل تعقیب است یا خیر؟

در قانون طرزجلوگیری از بیماری های آمیزشی ماده ۲۲ اینطور بیان کرده است: «اشخاصی که مانع اجرای مقررات بهداشتی می شوند یا در اثر غفلت باعث انتشار یکی از بیماری های واگیر می شوند به هشت روز تا دو ماه حبس تأدیبی و ۵۱ تا ۵۰۰ ریال و یا به یکی از این دو کیفر محکوم می شوند». به نظر می رسد که کلیت عملشان را می توان با ماده ۲۲ این قانون تطبیق داد و جلوی این گونه اعمال را گرفت، چون زمانی که دولت به اعتبار مضر بودن این اعمال مقررات بهداشتی را اعمال می کند و این ها با اعمالشان مانع از اجرای مقررات بهداشتی می شوند اعمالشان را می توان با این ماده تطبیق داد.»

سوال دیگر درباره این بود که اگر زندانی از ترس کرونا فرار کند آیا مرتکب جرم شده است یا خیر؟ رحمدل در پاسخ گفت: «باید شرایط اضطرار در ماده ۱۵۲ قانون مجازات اسلامی مد نظر قرار گرفته شود که در مانحن فیه تحقق پیدا می کند یا خیر. در ماده ۱۵۲ شرط تحقق اضطرار وجود خطر شدید است. با توجه به اینکه ویروس کرونا را ویروس نوعاً کشنده تلقی نمی کنیم، به نظر نمی رسد که بتوان شرایط اضطرار را در مورد فرار زندانیان محقق دانست. به خصوص اینکه مفروض این است و ممکن است فرض خلاف واقع باشد. ولی ظاهر بر این است که مقامات زندان هم مکرراً اعلام کردند که هیچ گونه خطری از لحاظ ابتلا به ویروس کرونا زندانیان را تهدید نمی کند. ظاهر در این است که نکات بهداشتی در زندان ها رعایت می شود. اگر با فرض خوش بینانه بخواهیم به قضیه نگاه کنیم خطر شدیدی زندانیان را تهدید نمی کند که بتوانند با اضطرار ناشی از کرونا درب زندان را بشکنند یا اقدام به تخریب های دیگر از زندان فرار کنند پاسخ بنده به این سوال عجالتاً منفی است و نمی شود داخل در شرایط اضطرار دانست.»

وی در پایان درباره حکم تجویز دارو های غیر موثر مانند روغن بنفشه هم خاطرنشان کرد: «فردی که به افراد غیر متخصص مراجعه می کند طبق قاعده اقدام خودش جان خود را به خطر انداخته است. در جامعه ای که پزشکی به صورت علمی رواج دارد و مدام وزارت بهداشت افراد را از مراجعه به افراد غیر متخصص منع می کند، کسی که در واقع به چنین اشخاصی مراجعه می نماید، طبق قاعده اقدام خودش را به خطر انداخته است و چنین اشخاصی هم که در واقع این مسائل را مطرح می کنند از باب دخالت غیر مجاز در امر پزشکی قابل تعقیب هستند. ولی اینکه چرا تا به حال سردسته آن ها توسط دادگاه ویژه روحانیت تحت تعقیب قرار نگرفته است، جای بسی تأمل دارد.»